

kesergünk. Ez a reflexiós hangulat hozta ki belőlem az elmondott gondolatokat. Szolgáljanak emlékeztetőül annak a férfiúnak halálára, akit 350 évvel ezelőtt az elfogultság és a gyűlölet börtönbe záratott.

Sok martirja van az emberiségnek, akik azért haltak meg, mert többet, jobbat és szebbet akartak, mint kortársaik; akiket halálra küldtek, mert nem értették meg őket. Nekünk hin-nünk kell, hogy a martirok nem haltak meg hiába és rajta kell lennünk, hogy halálukat a szeretet és a megértés megszentelő ér-zéseivel engeszteljük ki.

IV. Az unitárius lelkész kör közgyűlésében.

Dávid Ferenc és mi.

Elnöki megnyitó, mondotta : **Kovács Lajos.**

Tisztelendő Lelkész-köri Közgyűlés ! Kedves szolgatársaim ! Az áhítat percei után, midőn lelkünk énekszóban és imádságban Isten-hez emelkedve, imádkozva is hódolt a Dávid Ferenc nagy szelle-mének, kartársi szeretettel köszöntöm mindazokat, akik évi köz-gyűlésünkön megjelentek s felhasználva az alkalmat, emlékezni hi-vom szolgatársaimat . . .

Pár nap múlva 350 esztendeje lesz annak, hogy Dávid Fe-renc, unitárius egyházunk halhatatlan emlékü apostola, megalapi-tója és első püspöke, földi pályafutását a dévai várban bevégezte.

A nevezetes évfordulón egész unitárius egyházunk diszruhát ölt magára s lelkileg is ünnepre készül. Az emlékezés fényénél fel akarja ujítani azt a szellemet, mely a XVI. században a lelki hala-dás és a hitszabadság lobogóját olyan magasra emelte, hogy szá-zadok múlva is aránylag kevesen közelítik meg azt. Maga elé idézi azt a lelket, melynek hatására a hitvilág továbbhaladásának, a szellemi élet fejlődésének olyan messzevivő útja nyílt meg, melyre méltó elhatározással és tiszta meggyőződéssel rálépni : még ma sem mutat elég megértést és elég bátorságot a világ.

Nem kutatom, vajjon a véletlen műve-é, hogy egyházunk ünneplésében a hódoló emlékezésre az első lépés nekünk, unitá-rius lelkészeknek jut osztályrészül ; avagy csupán az évek folya-mán kialakult hagyományos sorrend szolgáltatja a magyarázatot ahhoz, hogy a mindezideig legtisztább hit hirdetőjének méltatására

az első szó a mi ajkunkon hangzik el?! Azonban még tervszerű rendezés mellett is természetesnek látszik, hogy a legelső és legnagyobb magyar unitárius lelkész emlékének megújuló dicsősége előtt az első hódolók a ma élő unitárius lelkészek legyenek.

Első sorban kétségtelenül mi vagyunk a Dávid Ferenc hitvilágának örökösei és szellemének elhívott hirdetői. Nekünk kell nagy megbízatásunk teljes tudatában igazolnunk, hogy a világ elfogulatlan ítélete Dávid Ferencet ma már a nagy reformátorok közé számítja.

A történelem méltán hirdeti *Luther Márton* nagyságát, kinek jámbor lelkülete a jellem határozottságával, mély vallásossága tisztultabb felfogással, igazságérzete megfélemlítést nem ismerő elszánt bátorsággal párosulva, feltarthatatlan lökést adott a régóta vajdó, vallásos megújódásra váró keresztény hitéletnek, amit világtörténeti eseménnyé fejlesztett a lelki világ kedvező alakulása.

Elismerjük a *Zwingli* szellemi kiválóságát és szintén kezdeményező érdemeit, aki — ha tovább él — ifjú lelkesedésével, világos ítéletével, reformatori elhívottságával talán olyan irányba terelhetette volna a hitújítás megindult mozgalmát, mely a keresztény eszméket a tiszta és igaz liberálizmus alapján a maga idején juttatja érvényre.

Nem kicsinyeljük a *Kálvin* szervező erejét, aki makacs szívósságával és nem közönséges szellemi képességeivel, türelmetlen, sőt kiméletlen magatartásával olyan hatalmat biztosított céljai számára, aminél fogva még a reformáció természetes evolúciójának lényegében való megakasztása is érdemévé vált.

És tisztelettel gondolunk a többi nagyokra, kik a hiteszme tisztaságának és a vallásos felvilágosodásnak valamilyen formában szolgálatot tettek. De *a nagyok mellé, a nagy reformátorok sorába meggyőződésünk szerint méltán és jogosan állítjuk oda Dávid Ferencet.* Nem azért, mert kezdette, hanem azért, mert a reformációt a mindezideig elgondolható emberi tökéletességgel a vallásos gondolkozás oly magas fokára emelte és fejlesztette, ahova a világ — úgy látszik — nagyon lassú lépésekben tud eljutni. Ha merészek akarnánk lenni s az örök fejlődésben való hitünk a kijelentéstől vissza nem riasztana, azt mondanók, hogy bár Dávid Ferenc a reformációt nem kezdette, de befejezte; a vallásos lélek természetes vágyát teljesüléshez juttatta.

Ezért volt Dávid Ferenc a nagyoknak méltó reformátortársa.

Megvádolhatják szinte páratlanul következetes jellemét azok,

akik századok multán is legfeljebb félúton állanak. A történelem nem egy esetben hirdeti, hogy az igazán nagyok sokszor még bukásukban is beláthatatlan időre keltik föl a maradi gondolkozásnak tehetetlen irigységét, akik a szellemi és vallásos élet útján néha szeretnének előbbre menni, de bátortalan lépéseikkel az előttük járókba ütköznek s ezért félbemaradt fejlődésük szűk körében kénytelenek forogni.

Próbálhatják hamis fegyverekkel gyöngíteni az egyéni bátorságot s az igazságért és meggyőződésért való önfeláldozás sokat mondó bizonyosságát azok, kiknek elődei kedvezőbb viszonyok között, világi hatalomtól is védve, teljes erőfeszítéssel vívták ugyan a szellemi harcot, de lelkük igazáért a vértanúság nagy próbáját kiállani kénytelenek nem voltak; képzelhetik tömjénfüst sűrűségétől körülveve az igazság bajnokához való őszinte ragaszkodásunkat és érte való rajongásunkat; kigunyolhatják a haladást s annak legmesszebbmenő eredményét is azok, akik féligazságokkal még mindig megváltva látják a világot; de az igazán emelkedett lélek az önző érdekből táplálkozó napi politika olcsó eszközeinél egyébként nem tekintheti az ilyen gondolkozást. Ellenben ha valakinek, úgy nekünk, unitárius lelkészeknek, hinnünk kell rendületlenül, hogy hamis vádak és mesterséges útkeresztezések, gúny és könnyelmű lekicsinylés ellenére is el kell jöjjön az idő teljessége, amikor a Dávid Ferenc igazi reformátori nagysága nemcsak közvetlen követői előtt, de a világ előtt is tisztán fog állani; amikor neve és hitfelfogása a józanul gondolkozó és mívelt emberiség lelkében dicső fényel fog ragyogni.

Lehet-e ez másképpen arra nézve, aki a kereszténység igazi alapját a változó eszmék bizonytalanságai között határozottan felismerte s az evangélium tiszta lényegét ismét a világ kincsévé tette? Aki a nagy lelki harc emésztő vívódásai között szomjas lélekkel az igazi kútforráshoz ment vissza s onnan meritett, ahol az élet vizét még semmi meg nem zavarta? Aki Jézus tiszta szellemében járva, az igazság elhomályosított eszméit ismét világosságba állította, a „világ világosságát“ újból felderítette? Aki a hitjavításban a lelki építést úgy fejezte be, a hitigazságot olyan fénybe állította, hogy művét negyedfélszáz esztendő alatt eszmei szépségben és igazságban senki túl nem szárnyalta?!

Nem foglalhat-e tehát méltán és jogosan helyet a kicsiny Erdély szabadszelleme és lángoló lelkű magyar mártirja a nagy reformátorok között? Valósíthatatlan álom-e a szenvedések tüzében

megedzödött hit látomása, hogy „a késő kor . . . tisztább hitet fog vallani“ s hogy „a hamis igehirdetők tanai össze fognak omlani“? Nemde örök hitvallása marad az igazán nagy lelkeknek, amit Dávid Ferenc olyan tisztán látott, hogy „a hit Isten ajándéka“, tehát szabad; megkötni, bilincsbe verni nem lehet; s hogy az igazságot útjában senki és semmi fel nem tartóztathatja?!

Ha olykor talán némi csüggedéstől kísérve, de e hitnek a szellemétől áthatva; ha olykor tán kétségektől gyötörve, de az elfogyhatatlanul bizakodó erőnek a hatalmát érezve — állok ma oda a Dávid Ferenc ismeretlen sírjához, a mai magyar unitárius lelkészekről körülvéve, hova a világ unitáriusai is hódolva tekintenek, — és 350 esztendő távolából, a hitünkben rejlő szent meggyőződés erejével fennhangon kérdezem:

Hol vagy Dávid Ferenc szelleme? Hol van a te alkotó erőd, a haladásban el nem fáradó akaratod, csak az igazságért élő lelked, mely krisztusi erőttől hajtva, mint kovász a tésztát, nyugtalanítja a szellemi életet s az örökös elégedetlenség láthatatlan vágya az örök fejlődés útján tartja az emberiséget? ! Van-e, lesz-e valaha jutalma a magasabb életnek, mely ma is szégyelli hamis szóval beszennyezni a tiszta lelket? Messze-e még a késő kor, mely tisztább hitet fog vallani? Mert bár a felvilágosodás vágya hatalmas erővé fejlődött a világban, az emberiség életében, — de az elfogultság, a hagyomány, a félreértés és félreismerés, a közöny s az önző érdek még mindig hihetetlen erővel tartja lekötve a tiszta hit szárnyait! . . . Jöjj, Dávid Ferenc szelleme, mert a te felrázó erődre van szükség ma is. Hisz oly sokan vannak, akik a lelki élet hivatott vezéreinek vallják magukat, de akik *az igazat nem mondják ki s nem tagadják a hamisat!* Mert nem ismerik a Jézus lelkületét, vagy rosszul ismerik! . . . Jöjj és bocsásd szét újból feltarthatatlan erővel lelked világosságát, mert a tévelygés, a hamis eszme, a bűn ereje még mindig túltengő diadalt ül a hitéletben, a kijelentett igazság ellenére! Hordozd szét a mívelt világ embersorai felett megdicsőült arcod tekintetét, mert veled együtt annyiaknak sokszorosán megcsodált, bátor áldozata hiábavalóságba vész el: az emberek most is jobban szeretik a sötétséget, mint a világosságot . . .

Oh, elpirul az arcom s forró láz égeti egész lényemet, amikor képzeletem rég elporladt ismeretlen sírodnál jár s én gyarlóságom tudatában gyöngye szóval szellemedet idézem, nagy Dávid Ferenc! Mert prófétai látásod valósulása késik. A késő kor a tisztább hit világosságával nehezen érkezik . . . S én nem tudom, hogy

ezért minket, ma élő unitáriusokat, mennyi felelősség terhel; nem tudom, hogy ebben mennyi a bűnünk?! . . .

De még jobban elhalkul szavam, midőn az ismeretlen sirtól elfordulva, tovább megyek, hogy a jelen valósága miatt az emlékek ne bántsanak. Felhevült lelkemnek minden részét az önvád marcangolja, midőn erdélyi unitárius egyházunkra fordul tekintetem. Látom, hogy egyfelől az erőtlenség már-már tehetetlenségbe fül, másfelől a látszat csalódásba ringató ereje mintha az alkotás teremtő szellemét is megkötözve tartaná . . . Félek, hogy sáppadtta vált arcom az élő szónál jobban elárulja belső bajainkat s gyöngeségünk miatt a Dávid Ferenc megtartó szelleme is menekül közülünk . . .

Ki ne látná, hogy a nagy évfordulóhoz nem méltó kicsinyeskedés és önző érdekek nemtelen harca ver bántó zajt egyházi életünkben, amikor magas szempontok és nagy elhatározások kellene betöltsék egész lelki világunkat? Kishitű gondolkozás és bűnös könnyelműség tetteinknek a kísérője, amikor sziklaszilárd hitre és szent komolyságra volna szükség. Pusztító viszály felidézése és egymás gyöngítése, egyoldalú ítélet s alkotmányunk pilléreinek a bomladozása lett életünk ismertető jegye, amikor közös erő és akarat kellene összetartson mindnyájunkat. Gyanú és bizalmatlanság keseríti a testvéri lelkeket s növeli az ügyis fájdalmasan érzett erőtelenséget, amikor gyakorlatilag megszervezve, szellemileg felkészülve, erkölcsileg szilárd alapon állva, irodalmilag tündökölve, a nevünkben rejlő egység győzelmet ígérő hatalmával, az önmegtágadás és önfeláldozás készségével, az önbizalom és jobb jövő biztos alakításával figyelmet ébresztve kellene megállanunk a világ szinpadán s egy gazdag mult bő tapasztalataival indulni új munkára!

Óh, ha egyházunk életében a legsiralmasabb időkből is nem volnának biztató emlékek, melyek megkeresztelkedésekről és újjászületésekről beszélnek, mintegy kezdetéről az új jövőnek, akkor talán a pillanatnyi csüggedés elűzhetetlen rém gyanánt nehezülné lelkünkre. De hála az Égnek, vannak történelmi pillanatok, melyek ismétlődnek, melyek a csendes apathiából idejekorán felráznak és bizakodva újra talpra állítanak s ha tán megriadtunk volna, új vértességgel helyünkre kényszerítenek. Tudatára ébresztenek annak, hogy csüggedni mindenkinek lehet, csak nekünk nem szabad. Mert elsősorban reánk, lelkészekre vár a feladat, hogy az idő és élet bármilyen viszontagságai között a Dávid Ferenc szellemét a nagy örökséghez méltó buzgósággal és önfeláldozó készséggel hirdessük,

terjesszük és erősítsük.. A mi apostoli lelkesedésünkre vár az észme fenntartása és továbbvitele, kelljen bár fájó sebeket heggeszteni befelé s lelket emésztő módon felvenni a harcot kifelé a konzervativitásából nem engedő gondolkodás érhetetlen erőfeszítéseivel. Nekünk nem szabad felednünk, hogy végeredményében a mi türelmünkön dől el és azon, hogy az ismétlődő csalódásokon mennyire tudunk uralkodni, hogy a tiszta evangélium útát tör-e, a nemesebb emberi gondolkodás érvényesülni fog-e, a krisztusi eszmében épült természetes hitliefogás döntő diadalt nyer-e, avagy ki tudja milyen késő kornak lesz fenntartva a századok előtt megismert igazság óhajtott valósulása!

Magasabbra emelem hát e pillanatban lelkem. Érzem, hitem új erőre kapott. Bizalmam szárnyakat nyert újból. Hiszek szolgatársaim lelkes munkájában, újjászülethető egyházi és szellemi buzgóságában. Hiszek a Dávid Ferenc megújító szellemében!

E hit erejével hívom emlékezésre szolgatársaimat. E hitben ismételten szeretettel köszöntöm a megjelenteket s mai közgyűlésünket megnyitom.

Dávid Ferenc.

Irta és felo.vasta : Bölöni Vilmos.

Az unitáriusok lelke ma tele van történelemmel. Nem azért, mert — mint mondják — minden erdélyi emberben van valami Dávid Ferencből, azért sem, mert — mint Szabó Dezső írja — ő „mindennapi személyes viszonyban van a porrá lett Dávid Ferencel s az olyan szomorúan nagyszerű alakokkal, mint ő volt“; még azért sem telik el lelkünk, hogy a „Kürtzengés“ évében, a hétszer ötvenedik esztendőben, megidézzék nagy lelkét, elengedjék az utókorral az iránta való tartozást. Hanem eltelünk történelemmel azért, mert az ő problémája a mi problémánk is, mert a névtelen tragédiák korát élő jelen nemzedék mintegy vádló vágyat érez megtudni, mint fulladt bele egy nagy század hőse életével korába és végzetébe; és akkor, amikor minden egy nagy kavargó örvénybe jut, látni akarja, mi marad meg a jövő építésére, hol gyúlad fel a hórebi csipkebokor hófehér lángjával; a ma embere látni akar a régi fény mellett a multak fátyolán keresztül, — tapintani akar a történelem lelkével ott, mikor igaz lelkek a reform századában a maga ellen fordult újítás gondolata és az igazságkeresés szent